

УДК 343.12

Вознюк А. А., провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування НАВС, к.ю.н., с.н.с.

Актуальні питання кримінальної відповідальності за порушення правил охорони або використання надр

У статті дослідження проблеми кримінальної відповідальності за порушення правил охорони або використання надр. Визначено суспільну небезпеку цього злочину, розкрито зміст та дискусійні питання об'єктивних і суб'єктивних ознак його складу, кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки. Обґрунтовано пропозиції з приводу удосконалення юридичних підстав кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 240 КК.

Ключові слова: надра, корисні копалини загальнодержавного значення, правила охорони надр, правила користування надрами, незаконне видобування корисних копалин, кримінальна відповідальність.

В статье исследования проблемы уголовной ответственности за нарушение правил охраны или использования недр. Определено общественную опасность этого преступления, раскрыто содержание и дискуссионные вопросы объективных и субъективных признаков его состава, квалифицирующие и особо квалифицирующие признаки. Обоснованы предложения по поводу усовершенствования юридических оснований уголовной ответственности за преступление, предусмотренное ст. 240 УК.

Ключевые слова: недра, полезные ископаемые общегосударственного значения, правила охраны недр, правила пользования недрами, незаконная добыча полезных ископаемых, уголовная ответственность.

The article studies the issues of criminal responsibility for infringement of rules of protection or use of mineral resources. Defined social danger of the crime, disclosed and controversial issues of objective and subjective signs of its composition, qualification and particularly qualifying features. Proposals regarding the improvement of legal grounds for criminal liability for the crime of Art. 240 of the criminal code.

Key words: mineral resources, mineral resources of national importance, rules of protection of mineral resources, rules of subsoil use, illegal mining, criminal responsibility.

Актуальність теми. Соціально-економічний розвиток України залежить від її природних багатств, які вважаються власністю Українському народу. У статті 13 Конституції України проголошено, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству [1].

Держава забезпечує безпечне, раціональне та комплексне використання надр для задоволення потреб населення та суспільного виробництва, гарантує при користуванні надрами безпеку людей, майна та навколишнього природного середовища, а також охорону інших прав і законних інтересів підприємств, установ, організацій та громадян.

Відтак захист природних ресурсів є пріоритетним завданням правоохоронних органів. З метою забезпечення ефективної кримінально-правової охорони безпечного

використання природних ресурсів у КК України встановлено відповідальність за низку злочинів, об'єднаних у розділі – «Злочини проти довкілля». Серед протиправних діянь цієї групи можна виділити суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 240 КК України – «Порушення правил охорони або використання надр».

Стан наукового дослідження. Окремі питання кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти довкілля розглядали В.І. Антипов, С.Р. Багіров, П.С. Берзін, С.Б. Гавриш, О.О. Дудоров, В.К. Матвійчук, В.В. Нетеса, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко, О.П. Шем'яков та ін. Водночас деякі проблемні питання кримінальної відповідальності за порушення правил охорони або використання надр залишилися невирішеними, дискусійними, а відтак, з метою підвищення ефективності кримінально-правової охорони суспільних відносин у цій сфері необхідно удосконалити юридичні підстави кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 240 КК України.

Метою статті є дослідження проблемних питань кримінальної відповідальності за порушення правил охорони або використання надр.

Виклад основного матеріалу. Суспільна небезпека цього злочину полягає у створенні небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля, що виникає в результаті порушення правил охорони або використання надр, а також у нераціональному, неефективному видобуванні корисних копалин загальнодержавного значення, що призводить до втрати таких копалин, руйнування ґрунтового покриття, забруднення і псування землі, підземних вод та інших негативних наслідків для довкілля. При цьому може бути заподіяна шкода власності Українського народу, а також державній, приватній чи комунальній власності.

Відтак, основним безпосереднім об'єктом злочину є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з охороною та використанням надр, а також видобуванням корисних копалин загальнодержавного значення на які посягає злочин заподіюючи шкоду чи створюючи загрозу заподіяння шкоди довкіллю.

Додатковими обов'язковими об'єктами у разі порушення встановлених правил охорони та використання надр є життя та здоров'я особи, а додатковим факультативним – власність.

Водночас у випадках незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення додатковим факультативним об'єктом є життя, здоров'я особи та власність.

Предметом цього злочину слід вважати надра та корисні копалини загальнодержавного значення у їх природному стані. Вказана ознака об'єкта злочину визначається видом протиправного діяння, передбаченого ст. 240 КК. Так, у разі порушення встановлених правил охорони чи використання надр, предметом є власне надра, а у випадку незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення – такі копалини. Слід погодитись з позицією Н. В. Нетеси, яка вважає корисні копалини складовими надр, з приводу яких здебільшого вчиняється злочин, оскільки вони становлять найбільший інтерес у зв'язку зі значним економічним потенціалом [2, с. 308].

Визнання предметом злочину корисних копалин загальнодержавного значення у разі їх незаконного видобування породжує логічне запитання: Чому не вважаються предметом злочину корисні копалини місцевого значення?

Звичайно корисні копалини загальнодержавного значення мають більшу цінність в порівнянні з корисними копалинами місцевого значення. Однак має значення не лише вид корисних копалин, але і їх розмір. Приміром, що має більший ступінь суспільної небезпеки: видобування корисних копалин місцевого значення в особливо

великих розмірах чи видобування корисних копалин загальнодержавного значення у незначних розмірах. У зв'язку з цим ґрунтового дослідження потребують питання диференціації кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 240 КК України з урахуванням предмета злочину та його розміру.

Об'єктивну сторону цього злочину утворюють такі діяння: 1) порушення встановлених правил охорони надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля; 2) порушення встановлених правил використання надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля; 3) незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення.

Аналіз цієї ознаки об'єктивної сторони дозволяє висловити певні зауваження. Насамперед, О.О. Дудоров, В.М. Комарницький і Д.В. Каменський слушно наголошують, що правила охорони надр та правила використання надр є подібними і регулюються фактично одними й тими самими нормативними актами. За таких обставин розмежувати діяння, передбачені ч. 1 ст. 240 КК та ч. 2 цієї статті КК (про незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення мова у цьому разі не йде), вкрай важко. Звідси випливає, що порушення правил охорони та порушення правил використання надр повинні утворювати єдину форму об'єктивної сторони злочину, закріплену в одній частині ст. 240 КК. Притаманна чинній редакції цієї статті КК диференціація кримінальної відповідальності за вказані порушення законодавства про надра є невиправданою. Незаконне ж видобування корисних копалин як більш суспільно небезпечне і, до того ж, набагато більш розповсюджене діяння має бути виділене в окрему норму ст. 240 КК [3, с. 370].

Більше того аналіз діянь, що утворюють об'єктивну сторону цього злочину дає підстави стверджувати, що назва ст. 240 КК неповною мірою охоплює її зміст. У назві статті йдеться лише про два діяння — порушення правил охорони та використання надр, водночас у ч. 2 ст. 240 КК встановлено кримінальну відповідальність за незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення. Назва статті повинна максимально відображати її зміст. Це сприяє оперативному пошуку кримінально-правової норми під час кваліфікації злочинів.

Крім того, поза увагою законодавця залишено видобування корисних копалин місцевого значення. Відтак, постає питання як кваліфікувати протиправні дії щодо корисних копалин місцевого значення. Адже фактично це незаконне заволодіння природними ресурсами, що належать Українському народу, а не окремим фізичним особам. Тим більше, що розміри такого роду незаконних дій можуть бути значними. Чим відрізняється незаконне заволодіння корисними копалинами місцевого значення у великих розмірах, від крадіжки в таких же розмірах. В обох випадках заподіюється шкода відносинам власності, а при незаконному видобуванні корисних копалин місцевого значення додатково виникає небезпека для життя, здоров'я людей чи довкілля. Причому небезпека довкіллю, життю та здоров'ю людей може бути заподіяна не лише під час незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного, але й місцевого значення.

У ст. 65 Кодексу України про надра від 27 липня 1994 р. викладено основні порушення законодавства про надра, відповідальність за які несуть особи, винні у: самовільному користуванні надрами; порушенні норм, правил і вимог щодо проведення робіт по геологічному вивченню надр; вибіркового виробленні багатих ділянок родовищ, що призводить до наднормативних втрат запасів корисних копалин; наднормативних втратах і погіршенні якості корисних копалин при їх видобуванні; пошкодженнях родовищ корисних копалин, які виключають повністю або суттєво обмежують можливість їх подальшої експлуатації; порушенні встановленого порядку забудови площ залягання

корисних копалин; невиконанні правил охорони надр та вимог щодо безпеки людей, майна і навколишнього природного середовища від шкідливого впливу робіт, пов'язаних з користуванням надрами; знищенні або пошкодженні геологічних об'єктів, що становлять особливу наукову і культурну цінність, спостережних режимних свердловин, а також маркшейдерських і геодезичних знаків; незаконному знищенні маркшейдерської або геологічної документації, а також дублікатів проб корисних копалин, необхідних при подальшому геологічному вивченні надр і розробці родовищ; невиконанні вимог щодо приведення гірничих виробок і свердловин, які ліквідовано або законсервовано, в стан, який гарантує безпеку людей, а також вимог щодо збереження родовищ, гірничих виробок і свердловин на час консервації [4].

Водночас порівняння цих положень з нормами кримінального [5] та адміністративного [6] законодавства породжує логічне питання: Чи за усі порушення законодавства про надра встановлено кримінальну та адміністративну відповідальність. Наприклад, на підставі якої статті може відповідати особа за самовільне користування надрами і у яких випадках.

Із суб'єктивної сторони злочин може бути вчинено як умисно (умисел, як правило, непрямий), так і з необережності. Водночас ставлення особи до наслідків є необережним.

Суб'єктом порушення правил охорони надр є особа, яка досягла 16-річного віку. У разі вчинення цього злочину службовою особою з використанням службового становища такі дії необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів. У зв'язку з цим ми не погоджуємось з позицією Н.В. Нетеси доповнити ч. 3 ст. 240 КК обтяжуючою обставиною «вчинення злочину службовою особою з використанням службового становища» [7]. На наш погляд краще такі дії кваліфікувати за сукупністю злочинів, ніж виключно з урахуванням пропонованої обставини.

Кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими обставинами є вчинення злочину: на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду; повторно; шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом; що спричинило загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки.

Загибель людей буквально означає смерть двох і більше осіб, хоча у судовій практиці та теорії кримінального права ця обставина тлумачиться як смерть однієї особи [8]. На наш погляд, це законодавча помилка, адже для того щоб встановити наслідки у вигляді загибелі однієї особи слід передбачити особливо кваліфікуючу обставину – «загибель людини». І, навпаки, кваліфікуюча обставина «загибель людей» означає смерть двох і більше осіб.

Особливості способів порушення правил охорони або використання надр дає підстави стверджувати, що ці злочини в значній частині випадків вчинити одній особі не під силу. Ефективність злочинної діяльності досягається в результаті умисних спільних погоджених дій декількох суб'єктів злочину. Відтак, необхідно дослідити можливість введення кваліфікуючих чи особливо кваліфікуючих обставин у вигляді вчинення цього злочину групою осіб за попередньою змовою та організованою групою.

Висновок. Окреслені проблемні питання кримінальної відповідальності за порушення правил охорони або використання надр та пропозиції з приводу їх вирішення не є безспірними, а тому потребують вирішення лише в результаті ґрунтовного дослідження кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого ст. 240 КК. Адже робити висновки та встановлювати пропозиції з приводу вирішення цих проблем доцільно на основі ґрунтовного вивчення зарубіжного досвіду, доктринальних положень української науки кримінального права та проведення відповідних соціологічних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>
2. Нетеса Н. В. Поняття та ознаки предмета порушення правил охорони або використання надр (ст. 240 КК) / Н. В. Нетеса // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 4. – С. 307-311.
3. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – [2-ге вид.] – К. : «ВД «Дакор», 2013. – 786 с.
4. Кодекс України про надра від 27 липня 1994 р. №132/94-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>
5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>
7. Нетеса Н. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил охорони або використання надр : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н. В. Нетеса / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого». – Харків. – 2012. – 20 с.
8. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довілля: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. № 17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>

УДК 351.761.3

Луцак О. О., здобувач кафедри
кримінального права НАВС

Відмежування складів злочинів, передбачених статтями 307 та 309 КК України, від складів злочинів, передбачених статтями 314, 315 та 317 КК України

У статті досліджуються ознаки відмежування складів злочинів, передбачених статтями 307 та 309 КК України, від складів злочинів, передбачених статтями 314, 315, 317 КК України. Наводяться конкретні приклади із судової практики та обґрунтовуються відповідні правила кваліфікації.

Ключові слова: злочин, відмежування, склад злочину, кримінальний кодекс України.

В статье исследуются признаки отграничения составов преступлений, предусмотренных статьями 307 и 309 УК Украины, от составов преступлений, предусмотренных статьями 314, 315, 317 УК Украины. Приводятся конкретные примеры из судебной практики и обосновываются соответствующие правила квалификации.

Ключевые слова: преступление, отграничения, составов преступления, уголовный кодекс Украины.

This paper investigates the distinguishing characteristics of the crimes stipulated in Articles 307 and 309 of the Criminal Code of Ukraine, of offenses specified in Articles 314, 315 and 317 of the Criminal Code of Ukraine. We give specific examples of judicial practice and justifies appropriate rules of qualification.

Keywords: crime, disassociation, of a crime, the criminal code of Ukraine.

Актуальність теми. Питання протидії злочинам, пов'язаним із незаконним обігом наркотиків, є особливо актуальним в сучасних умовах. Пояснюється це тим,